

PREVEDERI CONSTITUȚIONALE PRIVIND LIBERTATEA RELIGIOASĂ ȘI PROTECȚIA EI JURIDICĂ ÎN ROMÂNIA ANILOR 1858-1938

Profesor Emerit Nicolae V. DURĂ

*Universitatea Ovidius din Constanța,
Academia Oamenilor de Știință din România,
Academia Națională a Georgiei
E-mail: nicolaedidimos@yahoo.com*

ABSTRACT: Constitutional provisions regarding religious freedom and its legal protection in Romania in the years 1858-1938.

The Paris Convention of 17/19 August 1858 – the first constitutional act of European origin whose provisions were also applied in the Romanian area – was followed by three fundamental laws of Western inspiration, namely the Constitution of 1866, of 1923 and since 1938.

The adaptation of their provisions to Romanian realities created a new, modernizing spirit of Romanian Law. But this modernization process led to a divorce between the old Romanian constitutional law - represented by the former Settlements of the Romanian Countries - and the Western-inspired constitutional law, which debuted with the Constitution of 1866.

Although the text of the 1866 Constitution made an express reference to the “old Constitution of the Country” (Art. 12), however, we could no longer speak of a capitalization of the Romanian constitutional tradition enshrined by the “Law of the Country” and its institutions.

From the text of the three Constitutions - which we have analyzed and evaluated both in the spirit of the Romanian constitutional tradition and in that of the European constitutional tradition, valued by the constitutional law of the European Union states, - it can be seen that their authors made express reference and to fundamental human rights and freedoms, including the right to religious freedom.

Keywords: *human rights, religious freedom, constitutional law, fundamental law.*

Proimion

În Dreptul roman, „libertas” (libertatea) era definită ca fiind „*naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur*”¹ (capacitatea firească a omului de a face ce vrea, numai dacă nu este oprit prin forță sau de lege). În același Drept roman se prevedea că „*alterum non laedere*” (a nu vătăma pe altul) era o calitate naturală a ființei umane, și nu o „*potes-tas*” (putere), ca în concepția politico-ideologică a corifeilor Revoluției de la 1789.

Prin „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”, din 26 august 1789, Adunarea Națională a Franței desființa toate „instituțiile care prejudiciau libertatea și egalitatea drepturilor (la liberté et l'égalité des droits)”².

Una dintre aceste instituții – considerate de artizanii Revoluției de la 1789 ca fiind dăunătoare libertății și egalității drepturilor cetățenilor – a fost Biserica Romano-Catolică, de unde și interzicerea „prin lege” a „voturilor religioase” (*voeux religieux*), adică a Ordinilor monahale, întrucât „angajamentul” membrilor acestora a fost taxat de aceștia drept „contrar drepturilor naturale” (*aux droits naturels*) sau Constituției (*à la Constitution*)³.

Conform definiției dată de Constituția Franței, din anul 1791, „la liberté ne consiste qu'à pouvoir faire tout ce qui ne nuit ni aux droits d'autrui, ni à la sûreté publique”⁴ (libertatea nu constă decât în puterea de a face tot ceea ce nu aduce prejudiciu drepturilor celui alt, și nici siguranței publice).

În Constituția franceză din anul 1791, libertatea era deci percepută și definită ca fiind o „putere” care nu vătămă drepturile celui alt și siguranța Statului, reiterându-se astfel definițiile unor celebrii jurisconsulti din epoca clasică a dreptului roman⁵, redactate în spiritul lui „*jus*

1 „Justiniani Justiniones”, lb. I, III, 1, în *Corpus Juris Civilis*, Editio stereotypa septima, P. Krueger, T. Mommsen, vol. I, New Jersey, 2010, p. 2.

2 Această „Declarație” a fost plasată în fruntea textului *Constituției din anul 1791 (Constitution de 1791)*, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>

3 *Ibidem*.

4 *Constitution de 1791*, Titre Premier, Art. 3 ...

5 N. V. Dură, „*Responsa Jurisprudentium*” (Responses of the Roman Jurisconsults) about „*Jus*” (Law) and „*Justitia*” (Justice)”, in *Dionysiana*, 1 (2021/2022), pp. 286-295; N. V. Dură, „About „*Justitia*” (Righteousness) and „*Aequitas*” (Equity). The contribution of Lactantius (+ 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the „*Jus*””, in *Annales canonici*, 15, 2 (2019), pp. 9-38.

naturale”⁶, ale cărui dispoziții de principiu le regăsim afirmate nu numai în textul legislației canonice din primul mileniu⁷ și al legislației nomocanone a Bisericii Răsăritene⁸, ci și în lucrările unor Sfinți Părinți ai Bisericii ecumenice⁹ din acel mileniu.

Din textul Constituției franceze din anul 1791 se poate constata și faptul că nu se face nicio referire la libertatea de religie sau la libertatea religioasă, ci doar la „libertatea oricărui om (à tout homme) ... de a exercita cultul religios (le culte religieux) căruia îi aparține” (Preambul nr. III)¹⁰.

Din același Preambul al Constituției franceze din 1791 reținem precizarea că și „bunurile destinate cultului ... aparțin națiunii (à la nation), și sunt oricând la dispoziția acesteia” (Preambul nr. III). Printr-o astfel de prevedere constituțională, bunurile mobile și imobile¹¹ ale cultelor religioase din Franța au fost nu numai lipsite de „libertatea de mișcare”¹², ci, practic, trecute „manum militari” în posesia „nației”.

6 N. V. Dură, „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, pp. 213-233.

7 N. V. Dură, *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, Ed. Ametist 92, București, 1999, pp. 287-382; N. V. Dură, C. Mititelu, *Legislația canonică și instituțiile juridico-canonice, europene, din primul mileniu*, Ed. Universitară, București, 2014, pp. 93-123; C. Mititelu, „«Corpus Juris Civilis» and «Corpus Juris Canonici». Legal and Canonical Considerations”, în *Teologia*, XVIII, 4 (2014), pp. 127-137.

8 N. V. Dură, „The Byzantine Nomocanons, fundamental sources of old Romanian Law”, în *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galati University Press, Galați, I, 3 (2011), pp. 25-48; C. Mititelu, *Pravilele românești, tipărite, din secolul al XVII-lea. Infrațiuni și pedepse*, București, Ed. Didactică și Pedagogică RA, 2012, pp. 22-47; C. Mititelu, *Vechi instituții europene prevăzute de legislația nomocanonică din secolul al XVII-lea (Pravila de la Iași și Pravila de la Târgoviște)*, Ed. Universitară, București, 2014, pp. 47-152; C. Mititelu, „The “Basilika” and their Reception in the Romanian Principalities”, în *Black Sea Region at the Crossroads of Civilizations I*, Batumi 2023, pp. 1129-1144.

9 N. V. Dură, „Thinking of Some Fathers of the Ecumenical Church on the Law”, în *Christian Researches*, VI (2011), pp. 230-245.

10 *Constitution de 1791 ...*

11 N. V. Dură, C. Mititelu, „The Juridical-Canonical Basis of the Management of Movable and Immovable Ecclesiastical Property”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XXIII, 1 (2023), pp. 344-351; N. V. Dură, „Despre bunurile de drept divin (divini juris) și regimul lor juridic”, în *Jurnalul libertății de conștiință*, 11, 1 (2023), pp. 53-73.

12 F. Brașoveanu, „Freedom of movement of goods, persons, services and capital”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 1 (2013), pp. 143-147.

Această practică, care a fost reactivată pe vremea bolșevicilor, a fost reactualizată și în Republicile care au „luat naștere ca urmare a victoriei istorice a Uniunii Sovietice asupra fascismului german” și a „eliberării” lor „de către glorioasa Armată Sovietică” (Prefață Constituția R.S.R. din 1952).

În același Preambul al Constituției franceze din 1791 se preciza că „cetățenii au dreptul de a alege sau de a selecta pe slujitorii cultelor lor” (Preambul nr. III). Cu alte cuvinte, până și alegerea slujitorilor cultelor intra în obligația cetățenească, devenind astfel un act cu un pronunțat caracter laic. Desigur, prin astfel de măsuri, se puneau bazele statutul juridic al laicității¹³.

Printre altele, din textul propriu-zis al Constituției franceze din anul 1791 am constatat și reținut și următoarele prevederi:

A) „Coloniile și posesiunile franceze din Asia, Africa și America, deși fac parte din Imperiu francez, totuși nu sunt menționate în prezenta Constituție” (Tit. VII, art. 8). Cu alte cuvinte, această Constituție privea doar teritoriul din Hexagon.

B) În același text constituțional se prevede că, „în Franța, nu există nicio autoritate superioară legii”, și că „Regele nu domnește decât prin ea, și că în numele legii el poate impune ascultarea” (Cap. 2, sec. I, art. 3).

C) Înainte de urcarea pe tron, regele „va depune, în prezența Corpului legislativ, jurământul de a fi credincios nației și legii, și de-aș folosi puterea, care îi este delegată, pentru respectarea Constituției promulgată de Adunarea Națională Constituantă în anii 1789, 1790 și 1791, și a face ca legile să fie aplicate” (Cap. II, sec. 1, art. 3).

Era vorba de un „jurământ civic” (Tit. II, art. 5), aidoma deci celui pe care îl depunea orice cetățean francez sau un străin pentru naturalizarea sa ca cetățean al Franței (cf. Tit. II, art. 5; Tit. II, sec. IV, art. 3).

D) „Promulgarea legilor” se făcea „în numele regelui ...”, care „din mila lui Dumnezeu (par la grâce de Dieu) și prin legea constituțională a statului, este rege al francezilor” (Cap. IV, sec. 1, art. 3).

E) S-a precizat că „salarizarea slujitorilor pensionați ai cultului catolic, păstrați, aleși sau numiți prin Decretele Adunării Naționale Constituante, face parte din îndatorirea națională” (Tit. V, art. 2).

---

13 N. V. Dură, „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations on the Juridical and Philosophical Doctrine”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 156-164.

Am făcut aceste precizări introductive în scopul de-al introduce pe cititor în atmosfera primelor prevederi constituționale de sorginte europeană apărute pe pământul României după Revoluția din 1789. Așa cum se va putea constata și din textul primelor Constituții române, aceste prevederi au avut un impact decisiv în gândirea juridică română, și mai ales în cea de natură constituțională.

I. Despre Convenția de la Paris din 7/19 august 1858, primul text constituțional al Principatelor Române, și Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris din 1864

Despre Convenția de la Paris 1858 s-a reținut că aceasta a fost „un act încheiat între mai multe State, la care Principatele Unite Române nu participaseră și nici nu puteau participa, nefiind subiecte de Drept Internațional Public în lipsa suveranității externe, și, în consecință, nu puteau schimba ceea ce hotărâseră alții”¹⁴. Este de fapt vorba despre o Convenție încheiată între Curtea suzerană și între Puterile garante. Dar, din momentul în care românii au acceptat prevederile acestei Convenții, aceasta a dobândit caracterul unei „lex fundamentalis”, deci al unei „legi fundamentale”¹⁵

În temeiul acestei „Convenții pentru organizarea definitivă a Principatelor Dunărene ale Moldovei și Valahiei” din 7/19 august 1858 au fost organizate „puterile în stat”, și s-au asigurat „drepturile cetățenilor”, ceea ce a determinat pe constituționaliști să afirme că această Convenție are „o importanță excepțională pentru istoria României, nu numai că ea a creat premisele formării statului național român, ci și pentru faptul că a dat acestui stat nou o lege fundamentală după modelul constituțiilor apusene, astfel încât România a fost o democrație parlamentară chiar din momentul apariției sale pe harta Europei ca stat unitar”¹⁶.

În anul 1856, prin lucrarea sa publicată la Paris, „Memorii care servesc istoriei României (Provinciile Danubiene)”¹⁷, Cezar Bolliac punea în

---

14 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ed. a IV-a, Ed. Eikon, București, 2018, p. 42.

15 *Ibidem*.

16 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 19.

17 C. Bolliac, *Mémoires pour servir à l'histoire de la Roumanie (Provinces Danubiennes)*, Just Rouvier, Libraire-Editeur, Paris, 1856.

circulație internațională numele de „România”. În documentele oficiale ale Principatelor Unite Române, această denumire avea să fie oficializată în anul 1862, an în care sultanul Abdul Aziz a recunoscut noul stat al Principatelor Unite Române.

Numele de „România”, „român” și „Stat român” aveau să fie consacrate prin textul primei Constituții moderne, adică Constituția de la 1866 (cf. Art. 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11 și 12), care a fost și ultima constituție care făcea referire expresă la „vechiul Așezământ al țării” (Art. 12).

Cât privește Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris din 7/19 august 1858 – publicat la 2 mai 1864, și cunoscut de obicei sub numele de „Statutul lui Cuza”, – acesta a fost de fapt „un act adițional la această Convenție”, care a continuat „să fie Constituția României până la 1 iulie 1866”¹⁸.

În conformitate cu prevederile din Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris, publicat la 2 mai 1864 ca „act adițional la Convențiunea din 7/19 august 1858”, Domnitorul Principatelor Unite avea „inițiativa legilor”¹⁹, dar „orice lege cere învoirea a tustrelor Puteri” (Art. III)²⁰.

Conform prevederilor acestui Statut al lui Cuza Vodă, Adunarea electivă, care discuta și vota proiectele de legi (cf. Art. V), era alcătuită din „Mitropolii țării, Episcopii eparhiilor, întâiul Președinte al Curții de Casațiune și cel mai vechi dintre Generalii armatei în activitate”²¹ la care se adăugau „încă 64 membrii”²² numiți de Domn (Art. VII). Conform prevederii Statutului, „Mitropolitul primat” era „de drept președintele Senatului” (Art. XI)²³.

În Articolul XVII al acestui Statut se prevedea obligativitatea tuturor „funcționarilor publici” ca „la intrarea lor în funcțiune”, să jure „supunere Constituțiunii și legilor țării și credință Domnitorului”²⁴.

În temeiul prevederilor acestui Statut, prezentat de Cuza Vodă ca Act adițional al Convenției de la Paris, și care „poate fi considerat drept prima Constituție a României”²⁵ supusă aprobării poporului prin plebiscit,

18 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ..., p. 23.

19 D. Șopu, C. Stan, „Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris”, în *Studii și Articole de Istorie*, LVII-LVIII (1988), p. 160.

20 *Ibidem*.

21 *Ibidem*, p. 161.

22 *Ibidem*.

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*.

25 *Ibidem*.

între 10/12 mai și 14/26 mai 1864, „toate dispozițiunile Convențiunii din Paris, care nu sunt modificate prin prezentul act, sunt confirmate din nou și vor rămâne în plină și întregă putere” (Art. XX)²⁶.

Din textul acestui Statut se poate constata că „Puterile publice” erau încredințate „Domnului, unui Senat și unei Adunări elective” (Art. I), și că „Puterea legiuitoare” se exercita „colectiv de Domn, de Senat și de Adunarea electivă” (Art. II)²⁷. De remarcat și faptul că „singur Domnul” avea „inițiativa legilor”, pe care le pregătea „cu concursul Consiliului de stat” și le supunea spre dezbateră „Adunării elective și Senatului” (Art. III)²⁸.

Din „Corpul ponderatoriu”, adică din „Adunarea ponderatrice” (Art. II)²⁹, făceau parte și ierarhii eparhioți (Art. VII), în frunte cu „Mitropolitul primat”, care era „de drept Președintele Senatului” (Art. XI)³⁰.

Atât în legea fundamentală a Principatelor Unite din anul 1858, adică în Convenția de la Paris, în temeiul căreia Principatelor Unite Române li s-a recunoscut autonomia administrativă, dar nu și suveranitate din partea Porții Otomane și a Puterilor garante, cât și în Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris din 1864, nu s-a făcut nici cea mai mică aluzie la „drepturile omului”³¹ sau la „drepturile românilor”, așa după cum avea să se prevadă în mod expres în textul Constituției din anul 1866³² (cf. Tit. II).

II. Constituția din anul 1866

Printre altele, în Constituția din anul 1866 – adoptată de „Adunarea generală a românilor” – se prevedea că „românii se bucură de libertatea conștiinței” (Art. 5), că statul garantează „libertatea tuturor cultelor” dacă acestea „nu aduc atingere ordinii publice sau bunelor moravuri” (Art. 21) și că „Religia ortodoxă a Răsăritului este religia dominantă a statului român” (Art. 21).

26 *Ibidem*.

27 *Ibidem*, p. 160.

28 *Ibidem*.

29 I. Muraru, G. Iancu, Constituțiile Române. Texte. Note. Prezentare comparativă, Ed. Actami, București, 2000, p. 8.

30 *Ibidem*, p. 10.

31 F. Brașoveanu, „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 2 (2012), pp. 135-137; F. Brașoveanu, „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34.

32 Constituția din anul 1866 a fost publicată în Monitorul-Jurnalul Oficial al României, nr. 142 din 1/13 iunie 1866.

Legiuitorul român din anul 1866 nu făcea deci referire la libertatea religioasă, ci numai la libertatea de conștiință, pe care o definea ca fiind „absolută” (Art. 21), și care – după afirmația unor filosofi din secolul nostru – are prioritate față de celelalte libertăți pentru că este o libertate liberală originală³³ (sic).

Din nefericire, unii constituționaliști români – atât cei din perioada anilor 1866-1938, cât și cei din epoca anilor 1948-1989 – înfeudați în spiritul principiilor vehiculate de ideologia Revoluției franceze din 1789, la care s-a adăugat apoi impactul ideologic al Revoluției bolșevice din 1917, au reiterat afirmația că, din libertatea de conștiință, rezultă și libertatea de religie.

Nu este deci surprinzător faptul că și în Constituțiile României de după evenimentele din decembrie 1989 se face referire doar la libertatea de conștiință, în aria căreia au fost înscrise „libertatea gândirii și a opiniilor”, precum și „libertatea credințelor religioase” (Art. 29 Constituția României 2003).

Libertatea de gândire, care are propria ei identitate și conținut, și care precedă libertatea de conștiință, ca și libertatea de religie, care este de fapt „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului³⁴, nu pot fi integrate sau subsumate în conținutul libertății de conștiință. De unde, deci, și necesitatea imperioasă ca și constituționaliștii români să se întoarcă „ad fontes”, adică la tradiția constituțională a poporului român și în privința statutului juridic al libertății religioase.

Firește, nu putem vorbi despre legislația românească medievală privind drepturile și libertățile omului³⁵, și despre procesul de modernizare a dreptului românesc din epoca fanariotă până în epoca lui Cuza Vodă³⁶,

---

33 J. Rawls, *Political Liberalism*, Second edition, Columbia University Press, New York, 2005, pp. 2-3.

34 N. V. Dură, „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, 12 (2014), pp. 7-12.

35 C. Mititelu, „Aspecte privind persoanele în Pravila lui Vasile Lupu și în Îndreptarea legii”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative*, 1 (2005), pp. 235-241; C. Mititelu, „Drepturile și îndatoririle stărilor sociale medievale, românești, în lumina Pravilelor tipărite din secolul al XVII-lea”, în *Dionysiana*, 1 (2007), pp. 323-333.

36 N. V. Dură, „Procesul de modernizare a Dreptului românesc din epoca fanariotă până în vremea lui Cuza Vodă”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VII, 1 (2003), pp. 16-30; C. Mititelu, „Pravilniceasca Condică între tradiție și inovație”, în

fără cunoașterea acestor realități, care sunt absolut necesare și pentru o mai bună cunoaștere a procesului de constituționalizare³⁷ a țării noastre în cadrul statelor Uniunii Europene, care presupune întâi de toate valorificarea propriei tradiții constituționale.

În privința libertății cultelor religioase din textul Constituției din 1866, constatăm că autorii acesteia au reafirmat și unele principii enunțate în Preambulul Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului (1789), în spiritul cărora Constituția franceză din 1791 garanta „libertatea oricărui om ... de a exercita cultul religios la care este atașat” (Art. 3) și „dreptul cetățenilor de a alege sau a numi slujitorii cultelor lor” (Art. 3).

Într-adevăr, textul constituțional din 1866 nu face referire la libertatea religioasă a omului, ci doar la libertatea exercitării cultului religios. În schimb, se prevedea dreptul cetățenilor de a alege slujitorii cultelor religioase, ceea ce ne amintește și de ucazurile de odinioară ale țarului Petru cel Mare.

În spiritul dispozițiilor de principiu ale Constituției franceze, Constituția Principatelor Unite din 1866 a garantat și ea „libertatea individuală” (Art. 13), dar a interzis „titlurile de noblețe străină, precum principii, grofi, baroni și alte asemenea”, fiind considerate de legiuitor „ca contrarii vechiului Așezământ al Țării” (Art. 12).

Prin trimiterea expresă la tradiția constituțională a țării se învedera desigur importanța tradiției constituționale românești, dar odată cu abdicarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în anul 1866, în peisajul românesc aveau să apară și aceste titluri de noblețe străină, ba mai mult, partidele politice ale vremii au impus pe Scaunul țării un prinț străin, aducând după sine și ignorarea sau eliminarea vechilor Așezăminte ale țării.

Deși autorii Constituției din 1866 au avut ca model și „sursă” principală Constituția Belgiei³⁸, totuși, în textul ei, promulgat de „Carol I, din

---

Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative, 1 (2003), pp. 157-165.

37 C. Mititelu, „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XIII, 2 (2013), pp. 122-127; C. Mititelu, „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Persons” Right to Freedom and Security”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, VI, 2 (2016), pp. 158-165.

38 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ..., p. 78.

grația lui Dumnezeu și prin voința națională Domn al românilor”³⁹, se făcea referire expresă și la „vechiul Așezământ al Țării”⁴⁰.

În felul acesta, Carol I și acoliții săi – implicit cei care l-au adus pe tron – continuau de fapt politica dusă de domniul fanarioți, adică făceau referire expresă la importanța și necesitatea imperioasă de a se respecta rânduielile stabilite de vechile obiceiuri și Așezăminte ale țării, dar, în realitate, ei au contribuit – în numele modernizării Țării și al legislației ei – la înstrăinarea de spiritul vechilor datini, obiceiuri și Așezăminte ale Principatelor Unite Române.

În anul 1866, obligativitatea respectării vechilor legi ale țării, transmise de-a lungul secolelor prin vechile ei obiceiuri și Așezăminte, l-a determinat pe prințul Carol I să depună un jurământ de credință în fața Parlamentului, cu care prilej a jurat să fie credincios „legilor țării” și să păzească „religiunea românilor”⁴¹, adică credința ortodoxă a Bisericii Răsăritene.

În materie de drepturi și libertăți ale omului, prin textul Constituției de la 1866 cetățenilor străini le-a fost impusă „o singură discriminare”⁴², și anume aceea că „numai străinii de rituri creștine pot dobândi împământarea” (Art. 7). Această restricție o găsim de altfel „prezentă în toate vechile Capitulații dintre Principate și Imperiul Otoman, ceea ce garantase păstrarea identității naționale”⁴³.

III. Constituția României din anul 1923

În studiile lor despre textul Constituției din 1923 – sancționată și promulgată de regele Ferdinand I la 28 martie 1923 și publicată „a doua zi” în „Monitorul Oficial (nr. 282) de joi, 29 martie 1923”⁴⁴ – constituționaliștii români nu par a fi interesați de modul în care legiuitorul din vremea aceea a prevăzut dreptul la libertatea religioasă și protecția ei juridică, ci s-au limitat doar să menționeze faptul că și această Constituție prevedea că „Biserica Ortodoxă rămâne Biserica dominantă în stat”, și că „se acordă un statut aparte Bisericii greco-catolice”⁴⁵.

39 Apud, I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române ...*, p. 31.

40 *Ibidem*, p. 33.

41 Monitorul-Jurnal oficial nr. 105 din 14/26 mai 1866, ședința din 10 mai 1866.

42 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ..., p. 30.

43 *Ibidem*, p. 31.

44 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ..., p. 78.

45 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ..., p. 65.

Aceeași constituționaliști români au evidențiat faptul că această Constituție a menținut „princiipiile generale ale Constituțiunii din 1 iulie 1866 și reproduce în cea mai mare parte textul acesteia”⁴⁶. O noutate însă a textului Constituției din 1923 o constituie prevederea articolului 29, conform căruia „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, au dreptul de a se asocia, conformându-se legilor care reglementează exercitarea acestui drept”⁴⁷.

Includerea acestei prevederi în textul Constituției din 1923 s-a datorat faptului că, prin „Tratatul între principalele Puteri aliate și România”, semnat la Paris la 9 decembrie 1919, s-a impus României „naturalizarea în bloc a tuturor evreilor”⁴⁸. Era de fapt o materializare a unui deziderat mai vechi al evreilor, care, locuind de secole în Țările Române⁴⁹, avuseseră un aport considerabil la dezvoltarea economică, culturală și spirituală a țării.

Printre altele, în Tratatul semnat la Paris la 9 decembrie 1919 – între marile Puteri aliate și România⁵⁰ – s-a stipulat ca „toți locuitorii României” să aibă „dreptul la liberul exercițiu, atât public cât și privat, al oricărui cult, religii sau credințe, a căror practică nu va fi incompatibilă cu ordinea publică și cu bunele moravuri” (Art. 2) și ca „toți cetățenii români să fie egali în fața legii și să se bucure de aceleași drepturi civile și politice fără deosebire de rasă, limbă sau religie” (Art. 8).

Reiterând dispozițiile de principiu enunțate în textele articolelor 2 și 8 din acest Tratat – în baza cărora s-a interzis orice formă de discriminare bazată pe religie sau credință religioasă⁵¹ – Constituția din 1923 nu se mai deosebea deci – în materie de drepturi ale omului – de Constituțiile altor state occidentale din vremea aceea. De altfel, de atunci, s-a putut într-ade-

---

46 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ..., p. 78.

47 I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române* ..., p. 70.

48 *Ibidem*, p. 82, n. 92.

49 De exemplu, prezența evreilor la Tomis – capitala de odinioară a Sciției Mici (Dobrogea) – este atestată de mărturiile istorice încă din epoca stăpânirii romane (cf. N. V. Dură, C. Mititelu, „Romanian Dobrogea, a European Model of Interethnic and Interreligious Cohabitation avant la letter”, in *Batumi past and present*, XII, Proceedings, Batumi, 2022, pp. 110-123).

50 I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române* ..., p. 519.

51 N. V. Dură, „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, in *Annales Canonici*, 12 (2016), pp. 45-64.

văr vorbi și de inițierea unui proces de modernizare și europeanizare a legislației românești și în privința drepturilor omului.

În Constituția din anul 1923 - publicată în Monitorul Oficial nr. 282 din 29 martie 1923 – regăsim reprodus grosso-modo și Titlul II din Constituția din anul 1866, adică „despre drepturile românilor”, căruia i s-au adus însă unele corective și precizări. De exemplu, această Constituție prevedea că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile stabilite prin lege” (Art. 5)⁵².

După cum se poate constata, în textul acestei Constituții se face referire la 5 feluri de libertăți, și anume: a) la libertatea de conștiință; b) la libertatea de învățământ; c) la libertatea presei; d) la libertatea întrunirilor și e) la libertatea de asociere.

În Constituția precedentă, adică din anul 1866, erau prevăzute doar primele patru, libertăți, adică lipsea libertatea de asociere. Dar, prin Constituția din anul 1923, care a păstrat „intact spiritul liberal al Constituției din 1 iulie 1866”⁵³, s-a perfecționat „sistemul de control al respectării libertăților cetățenești”⁵⁴, denumite și „drepturi politice” (cf. Art. 6 Constituția 1866 și Art. 6 Constituția 1923).

În Constituția din anul 1923 s-a făcut precizarea expresă că „deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita” (Art. 7), iar în articolul 22 din această Constituție se prevedea că „libertatea conștiinței este absolută”, și că „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale Statului” (Art. 22).

Privitor la „raporturile dintre diferitele Culte și Stat”, textul constituțional a prevăzut că acestea „se vor stabili prin lege”⁵⁵, și anume printr-o Lege a Cultelor, care avea să fie publicată după cinci ani, adică în 1928.

52 Apud I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române, ...*, p. 63.

53 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991), ...*, p. 69.

54 *Ibidem*, p. 70.

55 Apud I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române, ...*, pp. 67-68.

Din textul acestei Constituții constatăm însă și faptul că nici legiuitorul din anul 1923 n-a făcut referire la libertatea religioasă, ci doar la libertatea de conștiință și la libertatea Cultelor religioase, ca și Constituția precedentă (1866), și a prevăzut că prima libertate era „absolută”, și că garantarea celei de a doua, adică a libertății Cultelor religioase, era de fapt condiționată de modul în care aceasta era exercitată, și anume să nu contravină ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale Statului.

Referitor la Religia ortodoxă, Constituția prevedea că, întrucât aceasta este „religia mării majorități a românilor”, Biserica Ortodoxă Română este „Biserica dominantă în Statul român”, și că se va „conduce și administra prin organele sale proprii”, dar „sub controlul Statului” (Art. 22).

Deși nu era vorba de același gen de control al statului pe care Biserica neamului românesc l-a cunoscut în perioada anilor 1948-1989⁵⁶, totuși, conținutul și formele acestuia trimiteau într-un fel la cel pe care îl prevăzuse prima Constituție franceză promulgată după Revoluția din 1789, și care a rămas orientativ și pentru legiuitorul român din epoca respectivă.

Cât despre Biserica greco-catolică, în textul acestei Constituții s-a prevăzut ca Bisericii „greco-catolice”, care deși nu avea statutul de Biserică a „mării majorități a românilor”, sau de „Biserică dominantă a Statului”, să i se acorde „întâietate față de celelalte culte” (Art. 22).

Această preeminență a Bisericii greco-catolice se limita deci doar la raporturile ei față de celelalte culte religioase recunoscute de stat (mozaic și musulman), și nu se referea deci la raporturile ei cu Biserica Ortodoxă Română, care se bucura într-adevăr de statutul juridic de „Biserică dominantă în Statul român”.

Deși în textul articolului 22 din Constituția Regatului României din 1923, se făcea referire expresă la două „Biserici românești”, și anume la „Biserica creștină ortodoxă și ce greco-catolică”, în realitate, numai Bisericii Ortodoxe i s-a asociat apelativul de „română”, de unde și sintagma de „Biserica Ortodoxă Română”, care, spre deosebire de cea greco-catolică, era

---

56 I. Dură, „Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în recluziune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CXX, 10-12 (2002), pp. 299-322; I. Dură, „Mănăstiri și schituri închise, profanate, desființate și demolate din anul 1948 până la Revoluția din decembrie 1989”, în *Mărturie ortodoxă*, 17 (1993), pp. 26-38.

și rămânea „neatârnată de orice chiriarchie străină” (Art. 22), adică autocefală⁵⁷, și „avea o organizație unitară, cu participarea tuturor elementelor ei constitutive, clerici și mireni” (Art. 22).

Pentru legiuitorul român din 1923, două erau deci elementele constitutive ale Bisericii, adică clericii și mireni⁵⁸, deși, în temeiul legislației canonice a celui de-al IV-lea Sinod ecumenic (Calcedon 451), monahismul⁵⁹ a devenit al treilea element constitutiv al Bisericii.

Referitor la „raporturile dintre diferitele culte și stat”, legiuitorul prevede că acestea urmau să fie stabilite „prin lege” (Art. 22). Raporturile dintre Stat și Cultele religioase au fost într-adevăr stabilite printr-o lege, recte Legea Cultelor religioase⁶⁰ din anul 1928.

Atât la nivel național, cât și internațional⁶¹, Biserica – denumire pe care o folosim pentru a desemna orice cult religios – a avut relații cu Statul în calitatea ei de „societate văzută sub aspectul ei social, iar nu sub aspectul haric”⁶², și încă de la apariția ei în istorie, și anume în momentul în care „statul exista deja. Biserica a apărut deci în cadrul statului, dar nu din inițiativa acestuia”⁶³, și deci nu ca „o creație a statului”, ci ca „o organizație social-re-

---

57 Despre statutul juridico-canonice al autocefaliei, a se vedea L. Stan, „Despre autocefalie”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, III, 2012, pp. 41-97; L. Stan, „Obârșia autocefaliei și autonomiei”, în *Biserica și Dreptul*, III, ..., pp. 132-193.

58 L. Stan, *Mireni în Biserică*, Sibiu, 1939; L. Stan, „Elementul laici în Biserica ortodoxă”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, IV, 2013, pp. 202-213.

59 N. V. Dură, „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 7-12 (2003), pp. 469-483.

60 N. V. Dură, „Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Biserica Ortodoxă și Drepturile omului: Paradigme, fundamente, implicații*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, pp. 290-311; C. Mititelu, „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, Ed. Universitaria, Craiova, I, 2010, pp. 36-43.

61 N. V. Dură, „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 12, 4 (2018), pp. 192-201.

62 L. Stan, „Relațiile între Biserică și Stat. Studiu istorico-juridic”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, VIII, 2017, p. 177.

63 *Ibidem*, p. 179.

ligioasă deosebită de a Statului”⁶⁴, care se deosebește de Stat prin „origine”, „natură”, „mijloace”, și „scop”⁶⁵.

În relațiile lor, cele două instituții de bază ale societății umane, recte Statul și Biserica, au trebuit și trebuie deci să țină seama de toate aceste elemente ființiale distinctive, la care s-a adăugat și impactul pe care l-a avut asupra acestora diferitele forme de orânduiri sociale apărute de-a lungul secolelor.

„Legea pentru regimul general al Cultelor”, din anul 1928, - care a prevăzut și raporturile dintre Stat și Culte - reafirma dispoziția de principiu enunțată de Constituția din anul 1923 prin articolul 22. Conform articolului întâi din această Lege, Statul garanta „tuturor Cultelor deopotrivă libertate și protecțiune”, cu condiția însă ca „exercițiul lor” să nu „atingă ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare”⁶⁶.

În temeiul Legii Cultelor din anul 1928, „credințele religioase nu pot împiedica pe nimeni de a dobândi sau exercita drepturile civile și politice, nici nu pot scuti pe nimeni de la obligațiile impuse de legi” (Art. 3). Aceeași Lege face referire doar la „Culte și Asociații religioase”, și prevede că „funcționarea” celor dintâi se afla sub regimul general prevăzut de această Lege a Cultelor, iar cele din urmă, adică Asociațiile religioase, „... stau sub regimul legilor privitoare la Asociațiuni în genere și la întruniri publice” (Art. 24).

Din textul acestei Legi a Cultelor din anul 1928 constatăm că dreptul de a aparține unui Cult religios rezulta din libertatea de conștiință garantată de Constituția țării. Într-adevăr, conform prevederilor articolul 43 din această Lege, „Constituțiunea garantând tuturor cetățenilor libertatea de conștiință, oricine are dreptul de a aparține oricărui cult”. Nu era deci vorba despre o libertate de religie, ci doar despre una care rezultă din libertatea de conștiință, în virtutea căreia se garanta oricărui cetățean dreptul de a aparține unui cult religios, așa după cum se prevăzuse și în Constituția franceză din 1791, și apoi și în alte Constituții ale Statelor europene (Belgia, Italia etc.), care au servit ca model și sursă de inspirație pentru toate Constituțiile României.

---

64 *Ibidem*, p. 180.

65 *Ibidem*, p. 186.

66 *Legea pentru regimul general al Cultelor nr. 54 / 1928*, apud <https://licodu.cois.it/?p=10407>

Conform prevederii articolului 23 din Constituția din 1923, „Actele sării civile sunt de atribuția legii civile”, și „întocmirea” acestora trebuia „să preceadă întotdeauna binecuvântarea religioasă” (Art. 23), ceea ce a determinat pe unii constituționaliști să afirme că, prin această prevedere, a fost de fapt suprimată „obligativitatea căsătoriei religioase”⁶⁷, care până la Cuza Vodă a fost nu numai obligatorie – așa după cum prevăzuse odinioară și legea imperială bizantină⁶⁸ – ci a fost aceea care condiționa statutul juridic al căsătoriei civile.

În articolul 23 din Constituția din 1923 se reitera de fapt textul articolului 22 din Constituția din 1866, care prevăzuse că actele de stare civilă „sunt de atribuțiunea autorității civile”, iar „întocmirea acestor acte va trebui să preceadă întotdeauna benedictiunea religioasă, care pentru căsătoririi va fi obligatorie, afară de cazurile ce se va prevedea prin anume lege” (Art. 22)⁶⁹.

În temeiul articolului 23, autorii Constituției din 1923 au reafirmat de fapt preeminența căsătoriei civile față de căsătoria religioasă⁷⁰, pe care o recunoscuse însă ca instituție cu efecte juridice și dreptul romano-bizantin⁷¹.

IV. Constituția României din 1938

Constituția din anul 1938 - publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 48 din 27 februarie 1938 - a fost suspendată prin Decretul - Regal nr. 3052 din 5 septembrie 1940. Printre altele, această Constituție⁷² – care a fost în vigoare doar doi ani – prevedea că „toți cetățenii români, fără deosebire de

67 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ..., p. 85.

68 C. Mititelu, „Matrimonium (Marriage) in Roman Law. The Impact of the Provisions of “Jus Romanum” on International and National Matrimonial Law”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 14, 4 (2020), pp. 120-130.

69 I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile Române*, ..., p. 35.

70 C. Mititelu, „Religious Marriage and its legal regime in Roman and Romanian Law. Considerations and assessments”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 2 (2023), pp. 81-104; C. Mititelu, „Logodna și Căsătoria în “Pravila” lui Andronachi Donici”, în *Revista Națională de Drept*, 10-12 (2019), pp. 110-118.

71 C. Mititelu, „The Byzantine Law and its Reception in the Romanian Principalities”, în *Philosophical-Theological Review*, 4 (2014), pp. 33-43.

72 A se vedea, I. Muraru, G. Iancu, *Constituțiile României*, ..., pp. 97-99.

origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii” (Art. 5), și că era interzis „preoților, de orice rit și credință religioasă, a pune autoritatea lor spirituală în slujba propagandei politice, atât în locașurile destinate cultului și funcțiunilor oficiale, cât și în afară de ele” (Art. 8).

Același text constituțional prevedea că „românii se bucură de libertatea conștiinței” (Art. 10), care „este absolută” (Art. 19), și că „Statul garantează tuturor Cultelor o deopotrivă libertate și protecție, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și Siguranței Statului” (Art. 19).

Reiterându-se prevederea din articolul 22 din Constituția din 1923, în textul constituțional din 1938 s-a învederat și faptul că „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune”, și că „raporturile dintre diferitele culte și Stat sunt de domeniul legilor speciale” (Art. 19).

Cât privește întocmirea actelor de stare civilă, Constituția din 1938 a prevăzut că acestea „trebuie să preceadă totdeauna binecuvântarea religioasă” adăugându-se că aceasta „este obligatorie pentru toți membrii cultelor” (Art. 20). Prin acest adaos s-a precizat deci faptul că legiuitorul român, atât cel din 1923, cât și cel din 1938, nu au suprimat obligativitatea binecuvântării religioase, adică administrarea căsătoriei religioase, ci a prevăzut ca aceasta să aibă loc după căsătoria civilă.

Printr-o astfel de prevedere – care își are obârșia în schimbările produse de cele două Revoluții (cea din 1789 și cea din 1917) – se eliminau practic din peisajul vieții creștine a românilor prevederile Constituțiilor bizantine privind instituția căsătoriei religioase, și îndeosebi a Constituțiilor împăratului Justinian⁷³ și a împăratului Leon VI Filosoful⁷⁴, conform căroră căsătoria civilă era condiționată de administrarea în prealabil a căsătoriei religioase, care din secolele IX-X a devenit singura purtătoare de efecte juridice.

---

73 C. Mititelu, „Emperor Justinian’s Novel 74 and its Importance for European Marriage Law”, in *Teologia*, 4 (81) (2019), pp. 26-37; C. Mititelu, „Emperor Justinian’s “Constitutions” on the Legal Protection of the Mother and Children”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 165-175.

74 N. V. Dură, „About the Religious Marriage. From the Marriage by Confarreatio to the Marriage as Sacrament (μυστήριον/sacramentum)”, in *Ecumeny and Law*, 11 (2) (2023), pp. 29-60.

Și, cu toate acestea, atât Codul civil al lui Cuza Vodă, cât și actualul Cod civil⁷⁵, au condiționat săvârșirea slujbei cununii de actul încheierii în prealabil a căsătoriei civile.

Principiile și normele „Novelelor” împăraților bizantini, adică ale „Noilor” Constituții imperiale, privind instituția căsătoriei religioase se regăsesc afirmate atât în textele colecțiilor legislației nomocanonice din Țările Române⁷⁶, cât și în textele vechilor Așezăminte ale Țării și în legislația din epoca fanariotă⁷⁷, ceea ce a dus după sine la receptarea dreptului roman (vechi și nou) matrimonial și în spațiul danubiano-pontico-carpatic, încă din primul mileniu, în care relațiile Scaunelor episcopale de la Nordul Dunării, începând cu Scaunul primațial de la Tomis⁷⁸, cu Scaunele episcopale de la Sud de Dunăre⁷⁹, inclusiv cu cel din capitala Imperiului bizantin, au fost o realitate istorică peremptorie.

După afirmația unor constituționaliști români, Constituția din anul 1938 „însemna ruperea pactului fundamental existent între națiune și monarhie”⁸⁰, pe care Carol I îl enunțase cu prilejul promulgării Constituției din 1923, și ca atare așa-zisa „nouă Constituție”, adică cea din 1938, „nu mai emana de la națiune, ci de la puterea executivă, întrucât prin Decretul regal nr. 145 din 27 februarie 1938 Carol al II-lea”⁸¹ și-a „promulgat propria Constituție, care se publică în aceeași zi”, de unde și concluzia că „noua Constituție reprezenta un abuz precedat și anticipat de actele neconstituționale”⁸².

75 C. Mititelu, „About Engagement («Sponsalia»). From “Jus Romanum” to “Jus Civile” of Romania”, in *Technium Social Sciences Journal*, 29 (2022), pp. 672-682.

76 C. Mititelu, „Norme juridico-canonice privind rudenția și căsătoria în Pravila de la Govora”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1 (2013), pp. 230-244.

77 C. Mititelu, „Regulations regarding the “ante nuptias” and “post nuptias” gifts in the Code of Constantin Harmenopulos and the Pravila of Alexandru Ipsilanti”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 1 (2023), pp. 33-50.

78 N. V. Dură, „The Church from “Scythia Minor” and Her “First standing Hierarchs” of Tomis”, în *Telling Stories of Hope – Reconciliation in South East Europe Compared to World-Wide Experiences*, Festschrift in Honour of Rev. Dieter Brandes to his 65th Birthday, ed. V. Grăjdan, O. Lukács, Evangelische Verlagsanstalt GMBH Leipzig, 2010, pp. 242-287.

79 N. V. Dură, „Les relations canoniques de l’Église roumaine nord-danubienne avec les principaux Sièges épiscopaux du Sud du Danube”, în *Revue Roumaine d’Histoire*, XL-XLI (2001-2002), pp. 5-20.

80 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ..., p. 75.

81 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ..., p. 109.

82 *Ibidem*.

Dintre aceste acte, s-au amintit „demiterea guvernului, instaurarea stării de asediu, impunerea unei noi Constituții prin Decret regal și plebiscitul, care nu era prevăzut în Constituțiunea din 1866/1923”⁸³.

Aceeași constituționaliști au remarcat și faptul că deși Constituția din 1938 reproduce „un mare număr de texte referitoare la drepturile românilor”⁸⁴, totuși acestea sunt însoțite de „multe restricții”, iar „principiile” enunțate în aceste texte constituționale „nu sunt câtuși de puțin liberale”⁸⁵.

Dincolo de faptul că nu putem evalua un text constituțional doar prin prisma ideologiei epocii respective, sau prin propriile noastre convingeri partinice, afirmația reputatului constituționalist Eleodor Focșeneanu are acoperire în realitate, deoarece textele privind drepturile omului în general au încă multe lacune.

Una dintre aceste lacune rămâne fără îndoială și lipsa precizării dreptului la libertatea religioasă și protecția ei juridică, la care se mai adaugă și faptul că și această Constituție rămâne una de inspirație străină. Așa se explică și faptul că în textul ei nu găsim nicio mențiune despre vechile Așezăminte ale țării, la care făcuseră referire expresă nu numai Domnitorii fanarioți în legislația lor, ci și autorii Constituției din 1866.

Concluzii

Analiza hermeneutică a textului celor trei Constituții (1866, 1923 și 1938) ne-a oferit posibilitatea să constatăm că libertatea religioasă a fost înscrisă de autorii acestora în sfera libertății de conștiință, și că legiuitorii vremurilor de atunci n-au făcut o distincție netă nici între libertatea de religie și libertatea de exercițiu a cultelor religioase.

Prin activitatea lor, Cultele religioase recunoscute au fost încă din vechime încadrate în domeniul relațiilor internaționale, așa cum s-a petrecut și în cazul Bisericii din momentul în care Religia creștină devine religie de stat în temeiul Edictului de la Tesalonic⁸⁶ din 28 februarie 380 emis de împărații Teodosie I, Grațian și Valentinian al II-lea.

---

83 *Ibidem*, p. 110.

84 E. Focșeneanu, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, ..., p. 76.

85 *Ibidem*.

86 *Codex Theodosianus*, lb. XVI, cap. 1, II, ed. T. Mommsen, 1904, reeditată și publicată la Dublin-Zurich, 1971.

Printre altele, într-un alt Edict din 31 martie 381, cei trei împărați romani au declarat că „cei care din ignoranță desfigurează, sau prin neglijență încalcă sau ofensează sfințenia legii divine (divinae legis sanctitatem) comit un sacrilegiu”⁸⁷.

Așadar, conform Edictului celor trei împărați romani, puterea seculară recunoștea în mod expres că Biserica se conduce după legea divină, și nu după legea statului, și că superioritatea legii divine era dată de sfințenia ei, adică de originea ei divină, și, pe cale de consecință, disprețuirea sau nerespectarea acesteia era considerată un „crimen publicum” împotriva Împăratului și a Religiei, și, ipso facto, un sacrilegiu împotriva Religiei recunoscute de stat.

Din examinarea textului celor trei Constituții românești s-a putut constata și faptul că Bisericii, respectiv Cultelor religioase, li s-au recunoscut atât caracterul lor național, cât și cel internațional, și că au fost considerate subiecte de drept internațional (cf. Art. 31 Constituția 1866; Art. 22 Constituția 1923 și Art. 19 Constituția 1938).

În calitatea ei de persoană juridică de drept privat, de utilitate publică, Biserica s-a bucurat și de o personalitate juridică. Acest lucru s-a datorat însă nu numai voinței Statului, fiindcă, așa după cum remarca cel mai mare canonist al secolului XX, pr. prof. Liviu Stan, „pentru ca Biserica să-și derive personalitatea juridică numai din voința statului sau din dreptul de stat, ar trebui ca și Biserica să nu reprezinte altceva decât o instituție de stat sau o oarecare unitate în cadrul aparatului de stat, ceea ce nu este cazul și nu se poate pretinde că ar fi”⁸⁸.

Datorită activității ei, Biserica⁸⁹, care „se orientează și după legile de stat”⁹⁰, este trecută – din punct de vedere juridic – în rândul instituțiilor publice, de utilitate publică. De aceea, atât în relațiile ei cu Statul, cât și în cele internaționale, Bisericii i se recunoștea o „personalitate juridică”⁹¹, pe care aceasta o are prin natura ei sui-generis, adică divino-umană, adevărată și de voința membrilor ei (cler și mireni).

87 *Codex Theodosianus*, lb. XVI, cap. II, 2, 25.

88 L. Stan, „Biserică și Cult în dreptul internațional”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, I, 2010, p. 178.

89 În dreptul public, noțiunea de *Biserică* și *Cult* sunt identice, de aceea în textul lucrării noastre le-am folosit pe fiecare dintre ele cu același înțeles.

90 L. Stan, *Biserică și Cult ...*, p. 184.

91 *Ibidem*, p. 180.

Această realitate atestă însă și faptul că Biserica „nu este creată de stat”, și că are o „putere religioasă sau suveranitate proprie, de natură religioasă”⁹². Or, și în numele acestei suveranități proprii, Biserica are dreptul și la libertatea religioasă, și, întrucât „nu există morală fără libertate”⁹³, tot așa de adevărat este și faptul că Statul are nu numai o obligație morală, ci și una civică de a-i recunoaște⁹⁴ Bisericii dreptul la libertatea de religie, și, *ipso facto*, de a-i asigura protecție juridică.

Bibliografie:

- BOLLIAC, C., *Mémoires pour servir a l'histoire de la Roumanie (Provinces Danubiennes)*, Just Rouvier, Libraire-Editeur, Paris, 1856.
- BRAȘOVEANU, F., „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34.
- BRAȘOVEANU, F., „Freedom of movement of goods, persons, services and capital”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 1 (2013), pp. 143-147.
- BRAȘOVEANU, F., „International protection of human rights”, în *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 2 (2012), pp. 135-137.
- DURĂ, I., „Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în recluziune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CXX, 10-12 (2002), pp. 299-322.
- DURĂ, I., „Mănăstiri și schituri închise, profanate, desființate și demolate din anul 1948 până la Revoluția din decembrie 1989”, în *Mărturie ortodoxă*, 17 (1993), pp. 26-38.
- DURĂ, N. V., „About “Justitia” (Righteousness) and “Aequitas” (Equity). The contribution of Lactantius († 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the “Jus””, în *Annales canonici*, 15, 2 (2019), pp. 9-38.

92 *Ibidem*, p. 185.

93 John Paul II, *Encyclical Letter Fides et Ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html

94 Cf. *Guvernul României. Hotărârea nr. 741/2004 din 28 iunie privind recunoașterea calității de cult a Asociației Religioase Adunările lui Dumnezeu din România*, Art. 1, în *Monitorul Oficial nr. 645 din 8 iulie 2004*.

- DURĂ, N. V., „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations on the Juridical and Philosophical Doctrine”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 156-164.
- DURĂ, N. V., „About the Religious Marriage. From the Marriage by Confarreatio to the Marriage as Sacrament (μυστήριον/sacramentum)”, in *Ecumeny and Law*, 11 (2) (2023), pp. 29-60.
- DURĂ, N. V., „Despre bunurile de drept divin (divini juris) și regimul lor juridic”, în *Jurnalul libertății de conștiință*, 11, 1 (2023), pp. 53-73.
- DURĂ, N. V., „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, 12 (2014), pp. 7-12.
- DURĂ, N. V., „Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Biserica Ortodoxă și Drepturile omului: Paradigme, fundamente, implicații*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, pp. 290-311.
- DURĂ, N. V., „Les relations canoniques de l'Église roumaine nord-danubienne avec les principaux Sièges épiscopaux du Sud du Danube”, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XL-XLI (2001-2002), pp. 5-20.
- DURĂ, N. V., „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, pp. 213-233.
- DURĂ, N. V., „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 7-12 (2003), pp. 469-483.
- DURĂ, N. V., „Procesul de modernizare a Dreptului românesc din epoca fanariotă până în vremea lui Cuza Vodă”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VII, 1 (2003), pp. 16-30.
- DURĂ, N. V., „Responsa Jurisprudentium” (Responses of the Roman Jurisconsults) about „Jus” (Law) and „Justitia” (Justice)”, in *Dionysiana*, 1 (2021/2022), pp. 286-295.
- DURĂ, N. V., „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, in *Annales Canonici*, 12 (2016), pp. 45-64.
- DURĂ, N. V., „The Byzantine Nomocanons, fundamental sources of old Romanian Law”, în *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galați University Press, Galați, I, 3 (2011), pp. 25-48.

- ✦ DURĂ, N. V., „The Church from “Scythia Minor” and Her “First standing Hierarchs” of Tomis”, în *Telling Stories of Hope – Reconciliation in South East Europe Compared to World-Wide Experienc*, Festschrift in Honour of Rev. Dieter Brandes to his 65th Birthday, ed. V. Grăjdian, O. Lukács, Evangelische Verlagsanstalt GMBH Leipzig, 2010, pp. 242-287.
- ✦ DURĂ, N. V., „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 12, 4 (2018), pp. 192-201.
- ✦ DURĂ, N. V., „Thinking of Some Fathers of the Ecumenical Church on the Law”, în *Christian Researches*, VI (2011), pp. 230-245.
- ✦ DURĂ, N. V., *Le Régime de la synodalité selon la législation canonique, conciliaire, oecuménique, du Ier millénaire*, Ed. Ametist 92, București, 1999.
- ✦ DURĂ, N. V., Mititelu, C., *Legislația canonică și instituțiile juridico-canonicе, europene, din primul mileniu*, Ed. Universitară, București, 2014.
- ✦ DURĂ, N. V., Mititelu, C., „Romanian Dobrogea, a European Model of Interethnic and Interreligious Cohabitation avant la letter”, în *Batumi past and present, XII, Proceedings*, Batumi, 2022, pp. 110-123.
- ✦ DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The Juridical-Canonical Basis of the Management of Movable and Immovable Ecclesiastical Property”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XXIII, 1 (2023), pp. 344-351.
- ✦ FOCȘENEANU, F., *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, Ed. Humanitas, București, 1992.
- ✦ FOCȘENEANU, F., *Istoria constituțională a României (1859-2003)*, ed. a IV-a, Ed. Eikon, București, 2018.
- ✦ JOHN PAUL II, Encyclical Letter *Fides et Ratio*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html (accesat la 8. 10. 2024).
- ✦ MITITELU, C., „About Engagement (“Sponsalia”). From “Jus Romanum” to “Jus Civile” of Romania”, în *Technium Social Sciences Journal*, 29 (2022), pp. 672-682.
- ✦ MITITELU, C., „Aspecte privind persoanele în Pravila lui Vasile Lupu și în Îndreptarea legii”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative*, 1 (2005), pp. 235-241.
- ✦ MITITELU, C., „“Corpus Juris Civilis” and “Corpus Juris Canonici”. Legal and Canonical Considerations”, în *Teologia*, XVIII, 4 (2014), pp. 127-137.

- MITITELU, C., „Drepturile și îndatoririle stărilor sociale medievale, românești, în lumina Pravilelor tipărite din secolul al XVII-lea”, în *Dionysiana*, 1 (2007), pp. 323-333.
- MITITELU, C., „Emperor Justinian’s “Constitutions” on the Legal Protection of the Mother and Children”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13, 4 (2019), pp. 165-175.
- MITITELU, C., „Emperor Justinian’s Novel 74 and its Importance for European Marriage Law”, în *Teologia*, 4 (81) (2019), pp. 26-37.
- MITITELU, C., „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XIII, 2 (2013), pp. 122-127.
- MITITELU, C., „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, Ed. Universitaria, Craiova, I, 2010, pp. 36-43.
- MITITELU, C., „Logodna și Căsătoria în “Pravila” lui Andronachi Dornici”, în *Revista Națională de Drept*, 10-12 (2019), pp. 110-118.
- MITITELU, C., „Matrimonium (Marriage) in Roman Law. The Impact of the Provisions of “Jus Romanum” on International and National Matrimonial Law”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 14, 4 (2020), pp. 120-130.
- MITITELU, C., „Norme juridico-canonice privind rudenția și căsătoria în Pravila de la Govora”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1 (2013), pp. 230-244.
- MITITELU, C., „Pravilniceasca Condiție între tradiție și inovație”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative*, 1 (2003), pp. 157-165.
- MITITELU, C., „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Person’s” Right to Freedom and Security”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, VI, 2 (2016), pp. 158-165.
- MITITELU, C., „Regulations regarding the “ante nuptias” and “post nuptias” gifts in the Code of Constantin Harmenopulos and the Pravila of Alexandru Ipsilanti”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 1 (2023), pp. 33-50.
- MITITELU, C., „Religious Marriage and its legal regime in Roman and Romanian Law. Considerations and assessments”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 2 (2023), pp. 81-104.

- MITITELU, C., „The “Basilika” and their Reception in the Romanian Principalities”, in *Black Sea Region at the Crossroads of Civilizations I*, Batumi 2023, pp. 1129-1144.
- MITITELU, C., „The Byzantine Law and its Reception in the Romanian Principalities”, in *Philosophical-Theological Review*, 4 (2014), pp. 33-43.
- MITITELU, C., *Pravilele românești, tipărite, din secolul al XVII-lea. Infracțiuni și pedepse*, București, Ed. Didactică și Pedagogică RA, 2012.
- MITITELU, C., *Vechi instituții europene prevăzute de legislația nomocanică din secolul al XVII-lea (Pravila de la Iași și Pravila de la Târgoviște)*, Ed. Universitară, București, 2014.
- MURARU, I., Iancu, G., *Constituțiile Române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, Ed. Actami, București, 2000.
- RAWLS, J., *Political Liberalism*, Second edition, Columbia University Press, New York, 2005.
- ȘOPU, D., Stan, C., „Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris”, în *Studii și Articole de Istorie*, LVII-LVIII (1988), p. 160-161.
- STAN, L., „Biserică și Cult în dreptul internațional”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, I, 2010, p. 163-232.
- STAN, L., „Despre autocefalie”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, III, 2012, pp. 41-97.
- STAN, L., „Elementul laici în Biserica ortodoxă”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, IV, 2013, pp. 202-213.
- STAN, L., *Mirenii în Biserică*, Sibiu, 1939.
- STAN, L., „Obârșia autocefaliei și autonomiei”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, III, 2012, pp. 132-193.
- STAN, L., „Relațiile între Biserică și Stat. Studiu istorico-juridic”, în *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și Dreptul. Studii de drept canonic ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, VIII, 2017, p. 177-186.

Instrumente juridice naționale și internaționale:

- ✦ *Codex Theodosianus*, ed. T. Mommsen, Dublin-Zurich, 1971.
- ✦ *Constitution de 1791*, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (accesat la 2. 09. 2024).
- ✦ *Corpus Juris Civilis*, Editio stereotypa septima, P. Krueger, T. Mommsen, vol. I, New Jersey, 2010.
- ✦ *Legea pentru regimul general al Cultelor nr. 54 / 1928*, apud <https://licodu.cois.it/?p=10407> (accesat la 18. 10. 2024).